МАКСИМ ТА МАРУСЯ

А ти мене насміши, А ти мене настраши...

З української народної казки

Маруся, жінка Максимова, надумалася з великого дива топитись.

Під самісіньким берегом. Тільки бульк — і немає. Максим спершу подумав, що пірнула. Почекав для годиться, потім гукнув:

— Марусю, ти де?

Ані звуку. Тільки вода шипить унизу.

— Ти що, утопилася?

Знову ні слова у відповідь. Треба, мабуть, діставати. Скинув сорочку, штани: не мочити ж одяг! Поліз у воду. Попопірнав, поки дістав! Коли одкачав та й сам водою одплювався, спитав:

— І чого ти, дурна, туди лізла?

— А я думала — мілько. — Маруся все ще цокотіла зубами.

— Мілько!.. В тому "мілько" сомам тільки водитись! Я сам ледь дна діставав, за тобою пірнаючи... Одягайсь, водолазе, бо ще застудишся.

* * *

Максим і оженився на Марусі не по любові — з жалю.

До двадцяти шести не одружувався — усе виглядав заморську красуню. "Міс Європу", на менше не згоджувався. Якось побачив на кольоровому фото — серце так і тьохнуло: вона! Саме така йому ввижалася майже щоночі. Знав би адресу — вдарив би телеграму: не поспішай заміж виходити, ось як обмолотимося, так і приїду.

Вирізав фото, повісив над ліжком і щовечора, лягаючи спати, замалим не молився на нього. Красуня усміхалася — серце виймала! І всі дівчата місцеві здавалися Максимові такими курочками сіренькими, що дивитись на них — тільки час марнувати.

Максимові тим більш не пекло упадать за дівчатами, що поруч молоденька удовичка жила. Не встигли з чоловіком і дитинки завести, як той потонув. Удова пожурилась-пожурилась, скільки годилося, а тоді на Максима й накинула оком. Якось повечірком заманила до хати: змазати петлі на дверях, що скрипіли, спать не давали. Ступив до кімнати Максим, а там уже й вікна завішані, й постіль розстелена, і могорич на столі. Такий первачок удовиця клята дістала, що й вола з ніг повалить, не те що людину.

— Так які петлі змазувати? Оці?

— Оці, Максимку, оці! — Тремтить, налягає гарячим плечем. — Максим уже й петель не бачить, квацяє навмання. А як чарку хильнув, то й зовсім у голові замакітрилось.

Удовичка ж і поїсти як слід не дала: вимкнула світло й потягнула Максима до ліжка:

— Ходи-но, Максимочку, сюди, я тебе таким пригощу, що й губи оближеш!

Максим не дуже й опирався: як пригощають, то чого й не попробувати?

Скуштувавши солодкої меді, став такий богомільний, що не пропускав жодної служби. Ще до ладу й не стемніє, а ноги вже самі несуть до знайомої хати. Максим, може, й женився б на тій удовичці, коли б не Маруся. З Марусею ж він познайомився так. Раз у тиждень, у неділю, ходив до клубу на танці. Максим танцював як бог — де воно в нього й бралося, музика сама підказувала, як треба рухатись, здавалось, і землі не торкався підошвами, так легко ніс своє тіло, і дівчата замалим не в чергу до нього записувались. Максим брав то одну, то другу, жодній не надаючи переваги, щоб не образити інших, і додому вертався не в парі, тим більше що удовичка вже чекала на нього. Простував нічною завмерлою вулицею, і така легкість у всьому тілі була, наче він щойно ширяв попід зорями, а оце опустився на землю. Отак і вертався щоразу Максим, вільний як вітер. Аж ось якось на свою голову помітив на тих танцях Марусю. Тулилася сіренькою качечкою попід стіною, і ніхто не підійде до неї, не візьме у танок. Максим раз глянув на дівчину, вдруге... А далі й не витримав:

— Ти чого не танцюєш?

— А ніхто зі мною не хоче, — відповіла засмучено.

— Не хочуть? Ось ми їм зараз покажемо!

Взяв Марусю за руку, повів до чергового танку. Воно ж іще й танцювати не вміло до ладу. Так, бідне, старалося, що ледь губи собі не одкусило. Максимові весь час здавалося, що дівчина підведе до нього обличчя й спитає: "Так я, дядю, танцюю?"

— Як тебе хоч звати? — спитав, до місця проводжаючи.

— Маруся.

— Рано ти, Марусю, дівувати починаєш.

— А мені вже сімнадцятий! — Очі як чисті озерця, і голосок як дзвіночок.

— Ну, дівуй, Марусю, дівуй...

Тільки ж знову стоїть — до стіни приклеїлось. І вже з Максима не зводить погляду. Муляє той погляд Максимові, танцювати не дає. Не втримався, підійшов до неї ще раз:

— Що, не запрошують?

— Не запрошують, — видихнула йому прямо в обличчя.

— Давай-но руку.

Не одпускав, доки й музика скінчилась. А стали розходитись, Максим надвір — і Маруся за ним, Максим на вулицю — і Маруся слідом.

— Ти куди це нарипалась?

— А я тебе проведу.

— Ти?.. Мене?.. — розсміявся Максим: де ж це бачено, щоб дівчина хлопця проводжала! І так цікаво стало Максимові, так весело, що він і руку в лікті зігнув: — Ану покажи, як ти вмієш проводити!

Воно і вчепилося в лікоть — ледь не загойдалось в повітрі.

— А я знаю.

— Що ти знаєш? — аж спіткнувся Максим.

— Знаю, до кого ти йдеш... До Гальки, ге ж?

Ну чудасія! Максимові ще зроду-віку така не стрічалась. Щоб отак до іншої попід руку вела...

Дійшли до знайомих воріт, Максим одчепив свою руку:

— Спасибі, Марусю, що провела. А тепер гуляй додому, бо вже пізно.

А вона й не думає йти:

— Можна, я тебе почекаю?

— Ти що?..— уже розсердивсь Максим.— Сказав: додому чеши!

— Ти не бійсь, я не ревнива.

Ледь не розреготався Максим. Щоб він та боявся оцього пуголовка!

— Іди, бо лозину візьму! Повернулась, пішла неохоче. Ну чудасія!

Побув скільки треба в удовички Максим, вийшов на вулицю — сидить!

Приліпилося до воріт, не ворухнеться.

— Ти що, ненормальна?

— А я не змерзла, — зубами вицокує. — Можна, я тебе додому проведу?

Ну що з бідою робити?

— Ні, дівко, не буде по-твоєму! — відповів якомога строгіше Максим. — Я тебе одведу! Так одведу, що ти й дорогу сюди забудеш! Скажу батькам, аби прип'яли й не випускали з двору!.. Змерзла, гляди?

— Ні, не змерзла. — А сама тремтить. Та й де ж не тремтіти, коли в тоненькій сукенці та ще й з короткими рукавами.

— На ось піджак.

Зняв піджака, на худенькі плечі накинув. Так поли мало не по землі воліклися. І смішно Максимові, й прикрощі розбирають: завтра на роботу рано, заснути б хоч трохи, а тут марудься з оцим лихом. Поки довів, перші півні голоси подали.

— Чеши до хати!

Маруся ж замість того, щоб піти в двір, звела до нього обличчя:

— А ти мене поцілуєш?

— Ще чого!

— Поцілуй!

І щось таке було в Марусинім голосі, що Максим не витримав: нахилився, цьомкнув у лоба.

— Мене ще ніхто не цілував! — зітхнула щасливо Маруся. Чудасія!

Вертався додому Максим — всю дорогу всміхався. Таке незайманo чисте діткнулося до нього, що не було вже й прикро за прогаяну ніч.

Через тиждень знову на танці понесло. І знову Маруся спробувала за ним ув'язатись, коли додому розходились. Тільки Максим її обдурив:

— Зачекай, мені Миколі щось треба сказати.

Микола — завклубом. Максим і вдав, що вертається в клуб. А сам поза клубом та навпростець до вдовички. Х-ху, здається, спекався!

Не втримався, похвалився удовиці:

— Ледь одчепився.

— Од кого?

— Та від однієї намаханої. Вчепилось як реп'ях.

— Гляди, щоб на собі не женила! — удовичка ревниво.

— На мені? — розсміявся Максим. — Та мене й чорт не оженить!

— А на мені? — В удовички вже й сльози в очах.

— Ну, хіба на тобі, — потягнувся до неї Максим.

Лягли в постіль. І до світанку майже не спали: удовичка ще ніколи так палко не обіймала Максима.

Вийшов Максим як сніп вимолочений... Вийшов надвір, на всю вулицю позіхаючи, та й остовпів з ротом роздертим: сидить! Знову сидить, до воріт приклеївшись!

— Ти що?! — мало не з кулаками до неї. — Весь час тут сиділа?

— А я терпелива.

Стоїть, задирає до нього обличчя щасливе. Була б лозина — надавав би по сідниці! А так ухопив за руку, поцупив од двору.

— Ти мене проведеш? — спитала, біжачи за Максимом.

— Я тебе проведу! — аж задихнувся Максим. — Так проведу, що й дорогу сюди забудеш! В тебе стид є?

Дотягнув до воріт, пхнув у двір:

— Іди спати й дорогу туди забудь! Чуєш?

— А ти мене поцілуєш?

Ну, знайшов на свою голову чорта!

— Іди, бо я тебе так поцілую, що й ноги догори задереш! А тут від хати:

— А хто ото лається?

Максим одразу й присів. І на зігнутих, на зігнутих чесонув подалі од двору.

Вертався додому, а в грудях уже ворушився жаль. Стояло ж по той бік воріт таке нещасне, таке покривджене, що якби оце зараз вернувся та застав на місці, то, мабуть, і не витримав би: діждалася б поцілунку Маруся.

А вона ще кілька разів приходила під ворота вдовички. Вже й поголос покотився селом, вже і вдовиця сказала Максимові, щоб

вибирав: або вона, або ота ненормальна, бо люди вже в очі сміються. Та й Максимові кожну ніч починає здаватись, що оце зараз, коли він удовиці груди вминає, Маруся сидить під ворітьми, на нього чекаючи. У Максима вже й душа не лежить — з удовичкою бавитись. Яка тут у біса любов, коли оте дівча навіжене замалим не в ногах стирчить, приглядається, що вони виробляють.

Якось, проводжаючи Марусю додому (а що мав робити?), сказав жартома:

— І чого це ми з тобою без толку ходимо? Пора, мабуть, сватів засилати.

Воно, дурне, й повірило. Проводжаючи Максима після танців до удовички, похвалилося:

— А я батькам усе розказала!

— Що розказала? — Максим уже й забув про вчорашнє.

— Що я за тебе заміж виходю.

Максим ледь не впав. І того вечора не зайшов до знайомої хати. Отак і висиділа Маруся Максима.

* * *

Максим ще надіявся, що батьки не оддадуть за нього Марусю. Гй же й сімнадцяти не сповнилось, куди про той заміж думати! Батько її так сватам і сказав, потилицю чухаючи. Що, мо', ще трохи пождемо, воно ж мовби ще й не горить. Але мати Марусина, така ж, як і дочка, невеличка на зріст, одразу на чоловіка й насіла:

— А ти забув, яку мене брав? Скільки тоді мені було?.. Стоїш тепер, чухаєшся!

А тут ще Маруся:

— Як не віддасте, то втоплюсь або повішуся! Тож хотів не хотів, а мусив женитись Максим.

Ну, поженилися, діло, як то кажуть, не хитре. Привів Максим Марусю до двору, а спати їм ніде: батьки Максимові плодили дітей, не думаючи, куди їх потім тулити. То й завели невелику сімейку: дід та баба на печі, що на півхати розсілася, батько й мати на полу, а троє синів і четверо дочок уже на долівці: від столу аж до порога. Унесуть кілька оберемків соломи, розгорнуть, застелять ряднинами і — покотом. Щоранку розбираються, де чиї руки-ноги.

Максим у сім'ї ріс найстаршим, то йому й діставалось найбільше, скільки себе й пам'ятає. Протягом дня тільки й чув: "Максиме, дров урубай!.. Максиме, збігай по воду!.. Максиме, а чого тут помиї стоять?" Максим та Максим, без Максима і сонце не світить.

Терпить, терпить Максим, а тоді й почне на нього накочувать. Обгортає картоплю або дрова рубає — кине сапу чи сокиру і стоїть, очима затуманеними в обрій утупившись.

— Максиме!

— Гов? — наче зі сну.

— Та чи ти там умер, що вже нічого й не чуєш? Гукаю-гукаю, а його як обмарило!

Зітхне важко Максим і знову за сапу чи сокиру.

А коли вже зовсім ставало непереливки, тікав геть із дому. То серед лісу його розшукають: злаштує курінь і живе кілька діб, поки й хлібину доїсть, що з дому поцупив. То витягнуть зі скирти у полі: вибехка таку норяку в соломі, що хоч возом уїжджай! А одного разу вловили за двадцять кілометрів на станції: виглядав попутного поїзда, щоб податися аж на Кавказ, бо за ним, бачте, там і очі прогледіли. Добре, що знайомий міліціонер там служив: упізнав Максима та й привіз мотоциклом додому. Батько тіпав його, тіпав, а тоді пригрозив, що як іще раз із дому повіється, то накине на шияку налигача та отак по всьому селу і вестиме.

Він і в школі виділявся з-поміж інших дітей. Інші слухають учительку — поворухнутись бояться, а Максим втупиться очима у вікно і думками хтозна й де, тільки не на уроці.

Ще в першому класі, на уроці письма, учителька вчила виводити літери. У зошитах, полініяних навкіс. Весь урок палички малювали, щоб рівніші були, не хилилися ні праворуч, ані ліворуч. Діти старались, аж гусло повітря, старався й Максим. Ні в кого, здавалося, не виходило так рівненько та акуратно.

У кінці уроку вчителька дала домашнє завдання: змалювати отими паличками цілу сторінку.

Прийшов додому Максим, пообідав, розкрив зошит.

Списав один рядок. Списав другий. А на третьому й спіткнувся: так стало нудно. Палички й палички, мов нічого іншого й на світі немає! А що, як примальовувати хвостики?.. Одразу стало цікавіше. А вуха?.. А писок?.. Уже не палички — веселі собачки побігли з рядка у рядок. А коли додумався примальовувати роги... і ратиці... гриви, то ще цікавіше стало Максимові.

Того разу він єдиний у класі заробив одиницю.

Уже в шостому загорівся Максим стати розбійником. Таким, як Микола Шугай. Що багатих грабує, а бідним роздає.

Намовив ще двох найнадійніших, щонеділі бігали до Чорного лісу, де під час війни проходила лінія фронту. Знайшли землянку більш-менш уцілілу, прибрали, сякі-такі дверцята навісили. Змайстрували самопали, а з украдених дома ножів — кинджали. Максим же, як отаман, озброївся шаблюкою, знайденою в тому ж лісі.

Коли спорядились до ладу, стали думати, кого грабувати. Перебрали всіх, хто жив у їхньому селі, і виходило так, що грабувати й нікого. Всі бідні, всі обдерті до останньої нитки, всім треба давать, а не обдирати. Голова колгоспу — і той у латаних чоботях ходить.

— Хіба що дядька Федосія?

— А що в дядька?

— Я в них аж двадцять п'ять рублів бачив.

— Бре! — не повірив Максим: таку велику суму грошей трудно було й уявити.

— От їй-богу, що бачив! Коло лавки показували.

— Коли?

— Та ще весною.

— Весною, — протягнув Максим розчаровано. — Вони давно уже про ті гроші й забули. Пропили. — Максим добре знав дядька Федосія.

Так і не надумавши, кого грабувати, чесна компанія склала наготовлену зброю.

Після того випадку Максим наче трохи вгамувався. А тут армія, де вибивають дур з голови (інші просилися, щоб додому поближче, Максим же на запитання, де бажає служити, сказав, що на Курилах, — дальшого місця просто не знав. То й попав на Курили — повернувся як головешка обсмалений). А потім — курси шоферів, а там і напарубкуватись не встиг — мусив на Марусі женитись. Куди тепер з нею діватися? У Марусиних батьків хата велика, місця вистачило б, але Максим і чути не хотів іти приймаком! А в його хаті хіба що на долівці, поміж братами та сестрами. Такими цікавими, що й до ранку повіки не склепили б. Ото був би місяць медовий!

А мо', на горищі в сараї? На сіні торішньому? Як на Максима, то ліпшої постелі й не треба. А Маруся... Що ж Маруся... Сама знала, за кого заміж ішла.

Протирлувалися все літо на тому горищі, підійшла осінь з дощами холодними й заморозками, треба було думати, як далі бути. Максим і взимку в сарайчику спав би, за шию не капало, та Маруся дивилась по-іншому: їй, як і кожній молодесенькій жіночці, хотілося звити власне кубельце. Щоб і хата своя була, і двір, і город. Маруся, вертаючи з роботи, йде селом, іде та біля особливо причепуреної хати й застигне: в отакій би нам жити!

Ходила-ходила, приглядалася-приглядалась та й видивилася хату до серця. Що в центрі села: поруч і крамниця, й пошта, і ясла, й клуб, а що й хата ошатна, аж сяє. І сарай, і погріб, і комора, і курник, і хлів — усе те акуратно розставлене довкола чистенького дворика, — Маруся вже подумки бачила власних курей та гусей, порося і теличку, що заведуть, як сюди переселяться. Маруся вже наче стояла хазяйкою посеред цього ошатного дворика, в неї вже й долоні свербіли сипати курям зерно чи йти з відерцем до паці, то й учепилася в Максима: ходім та ходім, бо їй

уже здавалося, що хтось перебіжить їм дорогу та раніше од них і купить.

— Та чи я тії хати не бачив! — одбивався Максим.

— Ходімо! Ходімо! — замалим не плакала Маруся, тягнучи Максима за руку. — Недорого й хочуть.

І хоч як одбрикувався Максим — мусив іти.

— Ну як? — сяючи очима, спитала Маруся. Максим стояв посеред двору, і на обличчі його не було того захвату, що його сподівалася побачити Маруся.

— Тобі що, не подобається?

Максим покрутив головою, розстебнув ґудзик на комірі:

— Тісно.

— Що тісно? — не зрозуміла Маруся.

— Тісно, як у тюрмі, — сказав Максим з тугою. — І глянути нікуди. Тільки морди сусідів і бачитимеш. Мені ці морди на роботі щодня очі намулюють.

І хоч як вмовляла Маруся, хоч як переконувала, що кращого не знайти ("Та ти подивися, яке усе справне!"), Максим казав одне й те саме: тісно.

— Тоді шукай, де просторо! — розсердилася врешті Маруся. — А я на горище більше не полізу!

— А куди ж ти полізеш? — здивувався Максим.

— Вернусь до батьків. Так і знай.

Максимові, мабуть, уже й жаль втрачати Марусю: за літо звик. Того ж таки дня, вже надвечір, покликав:

— Ходімо, я тобі щось покажу!

Узяв Марусю за руку та й повів аж на край села, на той кут, що врізався високим півостровом у заплаву Сули. Хати стояли тут в один ряд, садиби не налазили одна на одну, не заступали виду на луг, на очерети та озера, на невелику річечку, що весело виблискувала внизу попід городами, несучи спроквола чисті води в Сулу. Просторо, широко, аж кортить злетіти над безкінечним цим обширом навстріч сонцю, що, якесь особливо чисте й ясне, сідало на обрії.

— Ну як?

— Ти оцю розвал юху хочеш купити? — ошелешено спитала Маруся: посеред заростого бур'янищами двора (тільки вовкам і водитись!) сумно світила обшарпаними стінами нужденна хатина.

— А що? Хата як хата. — Максим не на хату дивився — дивився удаль.

— Та ти сюди поверни свою шияку, сюди! Чи тобі вже зовсім повилазило?

Максим із жалем одірвав погляд від обрію, глянув на хату:

— А чим вона тобі погана? Побілимо, приберем — буде не гірша, ніж у людей. Зате оно криниця внизу! Вода як мед.

— Пий її сам, оту воду! Ноги моєї у дворі цьому не буде!

— А я в твою тюрму не піду!.. Де ще ти бачила, щоб отак у дворі лелеки жили? — Біля хати, на акації всохлій, чорніло величезне, до весни порожнє гніздо.

— Господи, йому лелеки в голові! — сплеснула в долоні Маруся. — Залазь у те гніздо та й сиди усю зиму, а я в цій хаті жити не буду!

— Будеш, ніде ти не дінешся, — сказав їй Максим.

І як у воду дивився: поплакала, посварилась Маруся та врешті й погодилась. Тим більше що Максим їй пообіцяв:

— Та ми її так причепуримо, що й не впізнаєш! — Максим поза тим двором просторим, нічим не затуленим, уже себе й уявити не міг. Вийти щоранку з хати, глянути вдалечінь — на цілісінький день сонце в душі!

Сторгували за двісті карбованців та й перебралися. Лягли спати вже поночі: з раннього ранку прибирали та чепурили. Ухоркались так, що не пам'ятали, коли й до ліжка долізли. А проснулась далеко за північ Маруся: писк, цокіт, шурхіт і глухі, як крізь подушку, удари. І темно, як у могилі.

Маруся мов і не з боязких, а тут і мороз поза шкірою.

— Максиме!.. Максиме!..

Спить як убитий. Зарився з головою в подушку — і хоч над вухом стріляй.

А внизу вже все ходором ходить.

Зібралася з духом Маруся і, не злазячи з ліжка, намацала на стіні вимикач. Увімкнула й заверещала щосили: долівка так і ворушилась мишвою. А посередині — вуж. З Максимову руку завтовшки. Чи то від світла, чи од Марусиного вереску миші так і сипонули під ліжко та лаву, а вуж згорнувся в товстенне кільце, націлився на Марусю гострою мордою. Тут уже проснувся й Максим:

— Ти чого?..

— Он!.. Он!.. — показує на долівку Маруся. Не боялася нічого, окрім гадюк та вужів. Після того, як її ще в дитинстві гадюка ужалила.

— Ти диви, вуж! — сказав Максим, груди чухмарячи. — Звідки ти взявся?

— Убий його!.. Вбий!

— Ти що? За що його убивати?

Зсунувся з ліжка, як був босяком, підійшов до вужа. Вуж підняв голову, викидаючи роздвоєний язичок, гострі, як гвіздочки, очі погрозливо зблиснули.

— Ну, чого ти, дурний? — нахилився над ним Максим. — Своїх не впізнав? — Ухопив нижче двох жовтих плям, одірвав од долівки. Вуж загойдався довгим тілом в повітрі, а потім, спружинивши, обвився довкола Максимової руки.

— Максиме!!! — Маруся вже не впізнавала власного голосу. Тулилася до стіни, її всю так і тіпало.

— Ходімо надвір, — мовив Максим до вужа. — Там тобі буде краще. — І поніс його з хати.

— Відніс аж на леваду, — сказав, повернувшись. Заліз під ковдру, солодко потягнувся, спитав Марусю, яка ще підпирала стіну: — А ти чого не лягаєш? Гаси світло й лягай.

Коли ж Маруся погасила світло й лягла і він спробував обняти її, вона мимоволі одсахнулася од чоловіка: раптом здалося, що вуж і досі обвивається довкола Максимової руки.

Вранці невиспана, з синцями попід очима стала збирати свій одяг.

— Ти куди?

Маруся мовчки в'язала великий вузлище.

— Ти що, оглухла? Куди це збираєшся?

— До батьків!.. Ноги моєї тут більше не буде!

— Ти що, вужа злякалася? Так я його одніс аж на леваду.

— А миші?

— Миші?.. Та мишей ми запросто виведемо!

— Як ти їх виведеш?

— Дістану отрути... Або ще краще — кота!

— Справиться твій кіт із цією нечистю! Від них оно долівка ворушиться.

— Справиться. Я такого кота принесу, що за одну ніч усіх мишей передушить. — Максим і справді мав на увазі кота, що цієї весни

невідомо звідки появився в селі. Не інакше завезли здалеку: здихатись чорта. Не кіт, а тигряка, на тигра і схожий. Лобище як у ведмедя, а пазурі — страшно й дивитись. Увечері як засвітить очима зеленими з-за якогось куща — мороз поза шкірою. Собаки й ті стали його стороною обходити, а який хотів познайомитись ближче, тікав потім світ за очі з подертим писком.

Перше, що цей кіт зробив, у селі появившись, — зґвалтував усіх кішок. Всі пішли покритками, жодна не лишилась незайманою. Упіймає й цупить в зубах, наче мишу. А береться до діла, то бідна кицька кричить, наче з неї душу виймають.

Та киці — біс із ними, то діло, як то кажуть, котяче. Іншим допік людям приблуда: не було погреба, в який би він не забрався, не стояв глечик, що його він не перекинув би. А пізніше став навідуватися й до курників. Курей чомусь не чіпав: полював за курчатами.

Глевко Пилип, коли той бандюга передушив йому усіх півників, три десятки як викосив, ще й виклав, наче на глум, в акуратний рядочок тих, що не доїв... Так Глевко поклявся, що вмре, а покінчить з анциболом. Зарядив двостволку картеччю та й засів під курником на ніч. Опівночі глипнув: біжить! Приклався, прицілився, бабахнув — і такий лемент собачий здійнявся до темного неба, що в Глевка й волосся на голові стало сторчма: здалося, що то кіт заволав по-собачому. А тоді підійшов, роздивився — його ж таки собака, Котько. Лежить і язик набік висолопив.

— Не обійшлося без нечистої сили! — сказали в селі. Оцього кота й надумався упіймати Максим. Спершу вислідив стежку, якою той котяра любив ходити. Потім змайстрував міцну клітку, припасувавши дверцята так, щоб вони опустились, як тільки кіт зайде до клітки, і, прив'язавши всередині курча, прилаштував пастку на стежці.

Навідався вранці — сидить! Побачив Максима, заметався по клітці, зашипів і зафоркав, як паровоз збожеволілий. Просовував у отвори то одну лапу, то другу, молотив ними повітря, намагаючись дістати кігтями Максимову руку.

От чорт, як його й нести!

Зняв піджак, накинув на клітку, обережно підняв, поніс. Клітка ходором ходила в руках.

Поставив у сінях, а уже увечері заніс до хати.

— Тікай на ліжко! — сказав Марусі. — Зараз випущу чорта!

Кіт смугастою блискавкою метнувся з клітки, шугнув під ліжко. І вже звідти зашипів на всю хату.

Не спали майже всю ніч: кіт гасав, аж стіни двиготіли. А рано-вранці, ще як слід і не розвиднилось, висадив головою шибку та й утік через вікно.

— Ну й чорт! — сказав Максим, збираючи потовчене шкло. І невідомо, чого більше було в отій фразі: осуду чи захоплення.

А на долівці лежали передушені миші. Викладені в акуратний, від столу аж до порога, рядок: хвіст до хвоста, голова до голови. Тут же валявся і розтерзаний вуж.

— А ти казав: не приповзе! — здригаючись від огиди, дорікнула Маруся.

— Це, мабуть, не той, — відповів Максим зачудовано: своїми ж руками одніс аж на леваду.

Вдруге спіймав кота не такого здичавілого, приніс не в клітці — в руках. Але й цей попався якийсь ненормальний: з першого ж погляду закохався в Марусю. Цілісінькими днями не одходив од неї. Маруся на ферму — і кіт на ферму. Маруся в крамницю — і кіт попереду, хвіст трубою наставивши. Стане Маруся — він їй одразу ж у ноги. Треться, муркоче, тільки й того, що слова не скаже.

А вночі впіймає мишу, з'їсть не з'їсть — обов'язково не забуде Марусю: покладе їй на подушку до рота. Проснеться Маруся, а в неї під щокою миша задушена.

Маруся терпіла-терпіла, а потім, коли кіт їй мишу замалим не в рота впхнув, не витримала:

— Однеси цього чорта де взяв!

Одніс Максим кота на край села, повернувся після роботи додому, а кіт під хатою сидить, виглядає хазяйку.

1 знову: проснулась Маруся, а під щокою — миша задушена.

Цього разу одвіз Максим кота аж у сусіднє село, за сім кілометрів. Вийняв з коляски, поставив на землю:

— Шукай, брате, собі іншої хазяйки. Бо моя не хоче їсти мишей. Кіт жалісно нявкнув — у Максима й серце здригнулось. Нахилився, погладив по спині:

— Пошукай-пошукай, світ не без добрих людей. — Сів на мотоцикла, завів. Цього разу не гнав як на пожежу, їхав повільно, весь час оглядаючись. Кіт непорушно стояв посеред вулиці, дивився Максимові вслід. І не витримало сердце Максимове: розвернув мотоцикла.

— Гуляй до коляски!..

— Дістанеться ж нам на горіхи, — гомонів по дорозі додому. — Ти не знаєш, чого я такий дурний?

Кіт, мабуть, не знав, бо мовчав, сидячи в колясці.

— Погуляй біля хати, поки твоя хазяйка повернеться, — сказав, висаджуючи з коляски кота. — Та не признавайся, що я тебе назад доставив!

А увечері, коли повернулися з роботи та кіт із радісним муркотом кинувся Марусі під ноги, зачудовано поліз п'ятірнею до потилиці:

— Ти диви, знов повернувся! Ну що з ним удієш! Може, хай уже живе, як прибіг?

— Тоді мене світ за очі завозь! — відповіла сердито Маруся. Максим почухав-почухав потилицю, а заводити мотоцикла не

став: жаль стало й Марусю.

— Знаєш що, — сказав їй натомість, — давай поміняємось. Ти лягай біля стіни, а я уже скраю. Не буде ж він через мене перелазити!

— А миші? — спитала Маруся.

— Та що мені миші! С хрумкаю, ще й оближуся!

Так і прижився кіт у Максима й Марусі. Охрестили Мурком. Як заведе — духового оркестру не треба. Особливо коли його пестили. Візьме його Маруся на руки, гладить по шерсті єдвабній, гладить ще й примовляє: "Мурчику, Мурчику, ох ти ж блядунчику мій!" — то він і виводить, аж шибки у вікнах видзвонюють.

Тож Мурчик і звів поголів'я мишаче до терпимого мінімуму.

Можна було б жити спокійно, якби ж хата як хата була. Низька, ще й тісна, і повернутися ніде. Максимові, щоправда, і тут просторо, бо заходив до хати, лиш аби поїсти, поспати; навіть у дощ, в найлютішу хурделицю його й кілком не загнати під стріху... Наставить розхристані груди і все їх ніяк не остудить. Максим до морозів ходить у галошах на босу ногу і навіть узимку не знає, що таке шапка, — носить тільки картуза... Вітер, дощ холодающий січе, наче кригою, люди в плащах та куфайках, у хустках та шапках зубами вицокують, а Максим у сорочці, на грудях розстебнутій (ґудзики давно розгубив), у піджачкові благенькому, в галошах босоніж осідла мотоцикла і пече вздовж села, тільки вихор здіймається. Скільки падав з того мотоцикла, скільки курей передушив — не каявся. Раз налетів на свиней: поросят троє на смерть, мотоцикл через кермо, а Максим — на свиноматку. Все село качалось од реготу: летить свиноматка, вищить як навіжена, а Максим на ній верхи.

Вирахували з Максима за поросят передушених, ще й пригрозили, що одберуть мотоцикла, як буде гасати селом...

Отож Максимові хата не дуже й потрібна, головне — вид на Сулу з просторого дворища, що западає до лугу, та великий кущ калини при ній: як прикраситься червоними китицями, то й палахкотить усю зиму, в найлютіші морози. Максим зумисне не обривав аж до зими; вийде, гляне — всюди біло, аж сяє, навіть небо, здається, припорошене снігом, а калина стоїть мов жаром обсипана. Не витрима, проб'ється до самого куща (снігу — по пояс), одщипне кілька ягідок: на весь день гіркувато-солодкуватий присмак у роті.

А влітку, як на Максима, то й зовсім можна було обійтися без хати. На землю ліг, небом укрився — кожна травинка голос тобі подає. Не раз і не два, переважно в суботу, казав Марусі увечері:

— Я сьогодні в хаті не спатиму.

— Знову понесе на Сулу? — Маруся сердито.

— Та на Сулу ж. Може, яку рибину вибовтаю. Давно уже риби не пробували.

— І коли ти вгамуєшся?

А ніколи. До самої смерті отак братиме старого кожуха, що дістався од діда, та й пірнатиме в місячну ніч, зорями вишиту. Спускатиметься до сонної річечки, вбираючи босими ногами м'яке та приємне тепло розігрітої за день землі. Зіпхне човен у воду, візьме до рук весло і обережно, щоб не стукнуло, не хлюпнуло, не потривожило настояної на лугових травах пахучої тиші, попливе, попливе в сріблясту прозорість, в інший світ, як у казку. Геть од буднів, од клопотів, од виснажливої роботи щоденної, що засмоктує, як багнюка в болоті, не дає і на світ Божий глянути.

А краса ж яка, Господи! І чого воно люди живуть як сліпі, не бачать нічого?

Пливе отак потихеньку Максим, занурюючи обережно у воду весло, пливе і вбирає у себе всі звуки літньої ночі. Ось сплеснула спросоння рибина... Ось щось прошелестіло в стіні очеретяній... Не інакше — лисиця: вийшла, кумася, вполювати вечерю... Он стривожено крякнула качка, покликала селезня: "Ти куди, старий, дивишся, не чуєш — лисиця?.." Ось над головою промайнуло безгучно, як тінь... Мабуть, що кажан; кажани тільки отак і вміють літати... Затягнув свою набридливу пісню комарик та й примостився на Максимовій шиї... "Лети геть, поки живий!" — махнув обережно рукою Максим: в таку ніч і на комара не піднімалась рука... А човен пливе та й пливе, здається, що й веслувати не треба.

Вигрібся на Сулу, вибрав берег вищий, де очерети трохи одступились од річки, підтягнув човна, щоб не знесло течією, розіслав кожуха

та й ліг — обличчям до неба. Сіється тихе зоряне світло, омиває всю душу, і здається Максимові, що вже й тіло його таке ж невагоме й прозоре, як увесь оцей простір довкола. Що він уже й не лежить на землі, а піднявся легенько над нею і пливе, пливе, ледь погойдуючись, над очеретами й заплавами, над усім оцим неполоханим царством, якому кінця-краю немає...

Лежить, широко розплющивши очі, Максим, і йому до сліз шкода людей, які не бачать оцієї краси: позашивались в хати, наче кроти в нори. Тільки кріт од роду сліпий та ще й, мабуть, глухий, то вже його така доля кротяча — весь вік прожити в землі. А ти ж людина, людина! — Бог тебе сотворив не для того, аби ти далі свого носа не бачив. Чи не того люди такі злі та лайливі, що жодного разу не припливуть отак на берег Сули, не прополощуть душу свою в отій тиші великій, не вслухаються в одвічний поклик землі... Коли усі клопоти, всі неприємності, всі образи і біди раптом здадуться такими дрібними, такими не вартими уваги, що не треба їх і брати до серця. Бо ти один раз прийшов у цей світ неосяжний і твоє куценьке життя більше не повториться ніколи.

Ніколи...

Отак лежить лицем до неба Максим, лежить та й незчується, як і засне. І сон теж не такий, як у хаті, — темним клубком, — а легкий та прозорий, пропахчений дикою м'ятою, що поросла густо довкола.

Прокинеться, весь у росі, як і трави довкола, і ще по темному сідає до човна. Доки довеслує, почне й розвиднятись, і Максим, зійшовши на лужок, обов'язково нарве квітів. Та не просто нарве, а підбере квітку до квітки, пелюстку до пелюстки, колір до кольору так, щоб і росу не струсити, та й понесе Марусі. Зайде до ще сонної хати, обережно до ліжка скрадеться, примостить біля щоки, аби вона, очі розплющивши, одразу ті квіти побачила.

Маруся ті квіти одразу й побачить. Побачить і дорікне чоловікові:

— Краще б ти трави телиці вкосив!

Бо де ж це видано, щоб у селі чоловік жінці квіти підносив! Дізнаються — засміють!

І, поспіхом ті квіти прибравши, нишком телиці й згодує.

Іще одне світле віконце в житті Максимовому: телевізор. Клуб кіноподорожей.

Ні в кого на селі ще тоді не було кольорового, тільки в Максима. Змотався аж у Черкаси, виклав усі свої заощадження, привіз, як лялю, в колясці. Того ж дня поїхав до майстра і, коли антену поставили та ввімкнули телевізор (екран так і заграв барвами), сказав Марусі:

— Теперички і в кіно ходити не треба.

Щосуботи, в день показу кіноподорожей, особливо старанно голився. Діставав чисту сорочку, одягав єдиний святковий костюм, взував нові, ще до ладу не розношені черевики, сідав до екрана. І тоді ні заговори до нього, ні підійди. Хай і хата загориться — ухопить щонайперше телевізор. Нестиме й очей з екрана не зводитиме.

Якось (Максим "мандрував" саме по Африці) голові припекло приварювати петлі до металевих дверей в гаражі. Скомандував парубчакові, який саме на мопеді під'їхав:

— Ану змотай до Максима, хай бере апарат та чеше сюди! Той, радий старатись, і покотив.

— Дядьку Максиме, голова казали, щоб ви брали апарат та чесали до нього!

— А що там горить? — не одводячи погляду од екрана, поцікавився Максим.

— На двері петлі наварювати.

— Передай, що мені зараз ніколи. Як упораюся, так і прийду. Парубчак до голови:

— Дядьку голово, дядько Максим передали, що їм зараз ніколи!

— Що там у нього? — голова роздратовано. Звик, щоб усяк біг спотикаючись, коли покличе.

— Вони телевізор дивляться.

— Телевізор! — сказивсь голова. — Я йому покажу телевізор! Мотай і скажи, щоб одна нога була там, а друга тут!

Парубійко знов до Максима:

— Голова сказали, щоб одна ваша нога була тут, а друга вже в нього! — закричав із порога.

— Що там горить? — Максим уже й забув, що йому перед цим казав парубійко: леопард саме скрадався до мавпи.

— Та до воріт петлі приварювати!

— До задниці собі хай приварить! — Леопард от-от стрибне на мавпу, а цей недоумок із своїми петлями!

Парубчак і попер до голови. Підкотив, закричав на всю вулицю:

— Дядько Максим передали, щоб ви оті петлі до задниці собі приварили!

Ну як голові отаке почути? Та ще при народові!

І не уникнути б Максимові біди, коли б голову не перевели невдовзі до району: директором птахофабрики. Голова — цар і бог на селі, незважаючи на всі перебудови та розвиток демократії: захоче — помилує, не захоче — зітре в порошок. Тож довелося б Максимові хапати під одну руку телевізор, а під другу Марусю й Мурка та й чухрати світ за очі, коли б голову не взяли до району.

З головою перемололось — накотилася на Максима інша морока: надумалась Маруся будувати нову хату. Аби була не гірша, ніж у людей. І хоч як опирався Максим, хоч як переконував, що і в цій ще можна кілька років пожити, Маруся затялася на своєму: "Або будуймося, або я з двору зійду!" Особливо після того, як із стіни до Марусі виткнувся вуж. Голова в голову.

Хазяйновита Маруся вже і двір обжила: появилися й кури, й гуси, й качата, навіть пара індиків, а в хлівці — паця, а в корівникові — біленька теличка, Марусина тезка... Крутиться жіночка з раннього ранку до пізньої ночі, Максим не знає, коли вона й спить: лягає в постіль — Маруся ще хазяйнує в дворі, проснеться — од жінки вже й слід прохолонув. Бо не тільки ж птиця-худобина, а й город: півгектара, не менше, де одна робота скінчається, а друга вже достигає. Од ранньої весни до пізньої осені Маруся з сапкою й спала б. Та ще й колгосп, ферма, де Маруся телятницею, — щоранку гуркоче машина, жіноту підбираючи. Там теж треба рук та рук: і нагодувать, і напоїть, й прибрати, й почистити, і принести, й однести, та не один раз, а тричі на день. А до того ж іще й не забуть прихопити додому, що погано лежить, бо не вкрадеш — не проживеш; це вже не тільки в свідомість — у кров

уїлося протягом існування ладу колгоспного і щезне хіба що разом із колгоспами. Маруся поверталась додому з корзиною повною, а то й з таким клумаком, що в Максима спина тріщала, коли він його пер до корівника. "Та чи тобі більше од усіх треба?" — не раз питав жінку Максим. "А я що, гірша од інших? — одбривала Маруся. — Люди беруть, то не гріх і мені". І Максимові тільки лишалося дивуватись, як той колгосп не розтягнули досі, бо не тільки свої, а й з району, і вище налітають, як те гайвороння, поклювати чужого: не кошиками — машинами цуплять. Максим одному такому аж у Київ повну машину відтарабанив: і картоплю, й капусту, і моркву, й буряк, і борошно, й гречку, ще й меду бочечку та півкабана, — підвіз серед білого дня, на очах усієї міліції київської, і ніхто не підійшов, не поцікавився навіть, а кому ви оце, хлопці, пиряєте? Давно уже, мабуть, звикли до того, що кожної осені до цього будинку багатоповерхового, в якому начальства як трутнів (не просто дрібненькі злодюжки — злодюги в законі), під'їжджають щоденно машини з краденим. То коли уже й ті машинами цуплять, не боячись, то не гріх тоді одщипнути трохи й Марусі од того, що її каторжною працею надбане.

"Хочу, щоб у нас було не гірше, ніж у людей", — казала щоразу Маруся. І про хату те саме сказала: "Люди он строяться, а ми що, гірші од інших?"

Звісно, не гірші. Тож хотів не хотів Максим, а мусив братись до діла.

Міг би звести таку, як сусіди. Діставали правдами-неправдами дерево й цеглу, цемент і шифер, фарбу та шкло та й ставили ошатні будиночки на дві-три кімнати, ще й з верандою ("вирандою" — казали в селі), кухнею, а то, гляди, й з ванною, бо вже й воду провели по селу, — все як у місті, за винятком туалету хіба що; скидати штани й сідати під дахом, де сплять і їдять, — не вкладалося в голову жодну, для цього оно за сараєм типова споруда, вітрами підбита, дощами омита, снігами укрита. Батьки наші ходили до неї — ходитимемо й ми, в батьків не одморожувалось — не одморозиться і в нас. Новенькі будинки росли по селу, як гриби по дощеві, подібні один до одного, наче близнята. Ще й у

кожного обов'язково залізний півень на димареві, поміняй місцями — не розбереш, де сусідів, де мій.

Тож Максим теж міг би поставити хату таку, як і в людей, і по півня з'їздив би на базар у Черкаси — діло нехитре. Але Максим не був би Максимом, коли б не надумався спорудити таку, якої ще й світ білий не бачив. Ну, світ не світ, а його село то вже напевне. А може, і весь район.

Надумався Максим звести двоповерховий будинок. Бачив щось подібне на кольоровому фото в журналі — довго не міг очей одірвати. Перший поверх із дикого каменю, а над ним, по периметру на метр виступаючи, вже другий — з червоної цегли. І величезний балкон — не в бік вулиці, а на луг, на Сулу. Вийдеш, глянеш — вся краса, весь отой обшир безмежний тобі так у душу й хлюпне.

Іще й вікна як у храмі. Високі, вгорі заокруглені. Від чого будинок здається ще вищий. У небо націлений.

І димар стрімкий посередині. А на димареві вже півень...

Ні, не півень, півні он і так над димарями по всьому селу намозолюють очі. Наче з одного яйця. Торгував ними інвалід у Черкасах — клепав за шаблоном. Максимові ж захотілося чимось таким димар увінчати, щоб у кожного, хто мимо проходитиме, рот розтулявся од подиву.

Спершу надумався страуса. Намалював на папері, так і так приміряв — не підходить. Страус важко сидів на димареві, наче квочка на яйцях.

Перекинувсь думками на оленя. Уявив голову, рогами важкими увінчану, змалював майже півзошита — знову не те. Щось підказувало Максимові, що й птах заморський, і олень північний не приживуться на його димареві.

Мучився-мучився Максим, серед ночі навіть підхоплювався, аж одного разу наче блискавка пітьму освітила: кінь!

З дитинства кохався у конях. Дід Максимів був конюхом, тоді ще в колгоспі тримали цілий табун, і не було більшого щастя малому, коли дід брав його попід руки, одривав од землі та й садовив на коня найсмирнішого:

— Ану, Максиме, покажи, який ти козак!

Максим щосили хапався за гриву, грудочкою прикипав до широкої спини, боячись скотитися з верхотури додолу: земля була хтозна й де унизу. І страшно, і солодко, й щемко холодило у грудях, і хотілося вищати од захвату. Дід вів коня за повід од конюшні до водопою, і здавалось малому Максимові, що він уже пливе у повітрі, під самісіньке небо піднесений.

Максим днював-ночував на конюшні, а коли трохи підріс, то щоліта, під час канікул, ганяв разом із дідом на пашу коней. Г так наловчився їздити верхи, що вже не боявся й стригунців необ'їжджених: скочить, прикипить до наче відлитої спини, свисне, вдарить п'ятами в боки — тільки вітер у розхристані груди, тільки тупіт шалений у вухах та порваний простір, що ошматтями ляга під копита.

Потім не стало ні коней, ні діда. Коней пожерли трактори та машини, дід помер од нудьги, од смертної туги за кіньми. Максим був уже підлітком, і дід, лежачи на смертному одрі, не раз стогнав до онука:

— Максиме, ану виглянь у вікно, то не коні мимо пробігли?

— Та які там, діду, коні! — відповідав щоразу Максим. — За ними вже й слід прохолонув.

(Нині, оглядаючись на ті роки далекі, Максим ладен був одкусити собі язика: ну хіба важко було утішити старого, що йому то не вчулося, що коні і справді протупотіли мимо їхнього двору!)

— Е-ех!.. — чи то схлип, чи то стогін виривався з старечих грудей, і дід одвертавсь до стіни...

Дід так і помер — до стіни обличчям...

А в Максима на все життя — незборима туга за кіньми. Не за отими заїждженими шкапами, що лишилися подекуди в колгоспах, а за дужими й гордими, вітрами розчесаними, сонцем облитими, викоханими в безмежних степах та на зелених лугах тваринами, в кожному рухові яких дика, неприборкана сила.

Був такий у колгоспові їхньому, був. Навіть дід з осторогою підходив до нього. Ухопив якось бригадира за густющу чуприну, підняв у повітря — замалим чоловік не облисів. Виводили зі стайні: двоє дужих чоловіків з усіх сил тримали за поводи, а він гриз сталеві вудила, аж піна летіла, а він схрапував дико (здавалось Максимові, що не повітря виривається з розширених ніздрів — вогонь), а він ставав дибки, молотив повітря могутніми копитами й, немов граючись, одривав чоловіків од землі.

— Чорт!.. Сила нечиста! — вигукував у захваті дід.

Нікого не підпускав до себе той звірюга, навіть на діда косував вогняним оком, нікого, окрім Максима.

Малий заходив без страху в дубове стійло, протискався поміж ногами, як між колонами, добирався до ясел, — жеребець нахиляв голову, тепло дихав в обличчя, дотикався губами, такими м'якими та ласкавими, що Максим аж сміявся од насолоди, і не було в цей час ріднішої для нього істоти.

Жеребця звали Ураганом, і в нього й справді було щось від урагану, що все зміта на своєму шляху.

Ось цього Урагана й надумався змайструвати Максим.

І знову — зошит. І знову ескізи, ескізи (як би здивувався Максим, коли б йому сказали, що те, що він малює, має назву "ескізи") — силуети коня, який немов повертався з далеких років до нього. З отого лугу понад Сулою, такого нині пустого й сумного, що дивитись на нього — серце стискається.

Не пробіжить. Не протупоче. Не заірже до самісінького неба.

Ех!..

Одмахувався з прикрістю од дружини, в голові якої одне: он і Яким цеглу дістав, і Петро, а ти що собі думаєш?

— Та одчепися ти од мене з тією цеглякою!

Не будинок майбутній пече зараз Максимові, а кінь. Стоїть як живий перед очима, гаряче диха в обличчя.

— Буде тобі й цегла, і камінь. Осьо лишень змайструю коня... Дістав оцинкованої бляхи, не один день вирізав та вистукував,

навіть серед ночі підхоплювався. Проснеться Маруся, за вікном місячно, ясно, як серед дня, а в дворі щось тюк та тюк, наче дятел. "Господи, знову піднесло! Та чи в нього шило у сідниці, чи колючка у боці?" Максим горів день і ніч, поки одного разу якийсь урочистий, аж на себе не схожий, ступив до хати:

— А йди глянь.

Вирізаний, викутий з бляхи, жеребець стояв як живий. Ні, не стояв — застиг на скаку: ще секунда, ще мить — і знову зірветься, і тоді його ні наздогнати, ні перейняти.

— Ну як? — У голосі Максима вже прорізувалися ревниві нотки.

— Ловкий! — замилувалася Маруся конем. — Як живий!

— А ти казала... — Вдячний, Максим пригорнув Марусю до себе.

— Ти що? Люди побачать! — випручалася з обіймів Маруся.

— Хай бачать! — Максим ладен був обійняти зараз увесь світ. — Ось побачиш, яким він буде угорі, на димареві!

"Ну, слава Богу, теперечки візьметься за хату", — думала Маруся. Уже міркувала, куди поїдуть по цеглу, де діставатимуть того каменю дикого, як підступитися до голови, щоб виписав цементу й лісу (на свого чоловіченька не дуже покладала надію), аж уранці Максим, провідавши коня, вернувся похмурий, як ніч:

— Не те.

— Що не те? — похолола Маруся.

— Кінь не такий! — сказав Максим роздратовано. — Не годиться з бляхи. Блищить, як каструля начищена!

— Та якого ще коня тобі треба! — закричала вже сердито Маруся. — Чіпляй цього й не вигадуй! — Наче вже й хата стояла збудована, й димар стирчав посеред даху.

— Еге, чіпляй... Як я його вже потовк...

У Марусі, що саме поралася коло печі, й горщик випав із рук... Цього разу Максим дістав десь латуні.

І знову ночі безсонні, бо й кінь на отих ескізах не такий, як уявлявся Максимові. Чогось не вистачало щоразу, щоб був як живий. Максим аж схуд, над конем тим мордуючись. А Марусі вже починало здаватись, що доки вони житимуть, доти її чоловічок при-цюцькуватий коня майструватиме.

* * *

— Так чого ти топилась? — допитувався в Марусі Максим, коли повернулися з річки.

— Так... — Маруся саме перевдягалася в сухе. З обличчя її зійшов переляк, воно було в неї якесь аж ображене.

Максимові й помовчати б: хай би заспокоїлась жінка. Та нечистий смиконув за язика:

— Так! Так і діти не родяться! Ох і дурна ж!

— Еге, дурна! Бери та женись на розумній!

— Та де ж я її, розумну, знайду? — розсміявся Максим.

— Знайдеш... Уже знайшов... По всьому селу дзвін іде, одна я нічого не відаю! — По обличчі Марусиному вже котилися сльози.

— Ти що? — витріщив очі Максим. — Про що дзвін?

— Про навчительку, про кого ж іще!..

* * *

Отут, поки Максим прийде до тями, розповімо коротенько про вчительку. Або "навчительку", як її назвала Маруся.

З'явилася вона в селі минулого літа, якраз перед початком нового навчального року. Прибилася, казали, з великого міста, замалим що не з Києва. Та не сама, а з синком, ще немовлям. "Еге, — зметикували одразу в селі, — та вона не інакше як покритка! Десь, бач, нагуляла та й утекла подалі од сорому". І хоч учителька в той же день, як появилася в селі, розповіла цікавим кумасям, що була таки в шлюбі, та розвелася з чоловіком, — хто тому повірив, а хто й далі тримався попередньої версії: "Покритка, покритка, і не кажіть! І синок у неї байстрюк, на байстрюка он і схожий!" І цим, останнім, вірили охочіше, ніж першим, бо диму, як мовиться, без вогню не буває, бо чого б то їй кидати місто та забиватися в село, де кожне ще з пелюшок цілиться податись до міста. Цей аргумент був найвагоміший, подіяв він і на Марусю, тільки не на Максима:

— Ти що, під спідницю їй заглядала?

— Люди он кажуть...

— Люди!.. Люди й не таке сплетуть, лиш би грязюкою обкидати. В самих чорно в роті, то й іншого сажею мажуть.

— А звідки в неї дитина? — не здавалася Маруся.

— Звідки!.. Звідки й у всіх жінок.

— Так у них же чоловіки.

— А в неї що, не було чоловіка? Вітром надуло?

— Та казала, що був... Що розвелися.

— От бачиш! А ти — покритка!

— Так хіба ж то я, — вже виправдовувалася Маруся. — Люди кажуть...

— Люди!

Максим ще довго не міг заспокоїтись. Спитав за вечерею:

— Так до кого її поселили?

— До Мартинчихи, до кого ж іще. — В їхньому селі якось виходило так, що хто не прибивався — зупинявсь у старої Мартинчихи. Може, тому, що недалечко од сільради й жила, та ще й сама як палець: ні дітей, ні онуків, тільки коза, яка разом із хазяйкою й спить. У більшій кімнаті. А вже в меншій — гості зальотні. Те тиждень, те — місяць, а те, може, й рік, поки знайде собі людськіший притулок чи забереться геть із села. Тож учительку до Мартинчихи одразу й спровадили.

— Знайшли у кого селити! — пирхнув Максим. — Та ще з малою дитиною!

— Ліпше б до нас? У нас же хата нова! — вколола чоловіка Маруся. — На чотири кімнати, ще й кухня і ванна.

Максим одразу і вмовк. Що міг сказати Марусі, коли ще коня до пуття не довів? Два листи латуні зіпсував, не рахуючи бляхи.

А вчителька все не йшла йому з думки. З міста, з асфальту та в їхню багнюку. Пройдуть дощі — одну ногу висмикнеш, другу залишиш. "Як

вона, бідолашна, й житиме? Та ще з малою дитиною... Байстрюк!.. Щоб же вам і язики покорчило!"

Вранці йшов до батьків (була саме неділя), не витримав, завернув на ту вулицю, де жила Мартинчиха. Підійшов, а в дворі щось цюкає. Глянув через тин — учителька. В міський одяг вбрана: акуратний жакетик, вузенька спідничка, на голові червоний берет, як він і тримається, а на ногах — черевички модельні. Вчепилася обома руками у важкенну сокиру і цюк-цюк по колоді. Та все кожного разу в іншому місці, здається, що й колода регоче з дроворуба небаченого.

"Довго ж ти, голубонько, отак дрова рубатимеш!" Не витримав, пройшов у ворота, що завжди були навстіж. Привітався, спитав:

— А що це ви робите?

— Та ось рубаю. — Дістала чистеньку хустину, витирає змокрілого лоба.

— А дайте я.

— Що ви, незручно.

— Незручно буде, як ногу собі розпанахаєте. — Максим уже тримав сокиру, прицінявсь до колоди. — Ану відійдіть!

За годину нахекав цілісіньку гору.

— Ці спалите — ще позовете.

— Та що ви... Не знаю, як вам і дякувать... Може, зайдете, я вас хоч чаєм почастую?

"Чаєм?" — ледь не розреготався Максим. Ну чудасія! У них у селі якщо і частували, то сорокаградусною, а то й на всі шістдесят. Це коли не казьонкою, а власного виробництва. Такий піднесуть первачок, що люлі-гулі...

— Дякую, до чаїв ми не дуже тут звичні.

А все ж зайшов: цікаво було глянути, як ця зальотна птаха у них влаштувалася.

Чисто, прибрано, все завішано та застелено: невелика кімната аж сяє. Недарма ж у народі кімнати такі називають світлицями. Стіл, два стільці, ліжко, на якому, мабуть, ще пращури Мартинчи-хи спали, і на ліжкові тому — дитинка у сповитку. Тільки й видно, що соску червону. Стримить непорушно: заснуло мале.

Та не в дитину вп'явся очима Максим — в етажерку, що стояла в кутку, всуціль книжками заставлена.

— Ото все підручники?.. Глянути можна?.. — У дитинстві Максим до книжок був байдужий. Може, тому, що мав справу в основному з підручниками. Алгебра, хімія — суцільна нудота! Максим коли переходив з класу в клас, то підручники, які вже були непотрібні, обов'язково закопував. Чим нудніший підручник, тим глибшу вибехкував яму. Покладе на дно, ногою притопче, землею засипле, ще й хрестика прилаштує на горбочкові. Поки семирічку скінчив, ціле кладовище виросло край городу під лісом.

Аж у шостому потрапив до рук не підручник — Джек Лондон. Доки читав, ходив як у чаду. Марив далеким Клондайком, собачими запряжками, кайлами й лотками для промивання золотоносних пісків. І така на нього напала золота лихоманка, що поцупив якось єдиний тазик із двору, взяв лопату, впріг у возика Котька та й рушив до лісу — промивати пісок.

Золота так і не намив, зате приохотився до книжок. Не до підручників, звісно. За два роки, доки й школу закінчив, перечитав майже половину книжок, що були в бібліотеці, а тоді пішов на роботу в колгосп, а тоді — армія, а тоді — курси шоферів, а тоді одружився з Марусею та придбав телевізор, то вже було не до читання: забув, коли й до бібліотеки заходив.

І ось знову стояв перед книжками. "Як же вона їх на собі й доперла — не надірвалася?" Чотири полиці натоптані так щільно, що й долоні не пропхнути.

Підійшов ближче. Одну висмикнув... другу... "Канада, що пахне смолою..." "Народжена вільною..." Господи, та це ж про левицю, яку він бачив нещодавно у фільмі! Жадібно роздивлявся малюнки, гортав сторінки, поки й учителька повернулась із чайником. Поставив побожно книжку на місце і все поглядав у бік етажерки, сьорбаючи чай.

— Налити іще?

— Дякую, напився отак.

Одставив чашку, пора б уже й прощатись, а очі ніяк не можуть одірватися од етажерки. Не витримав.

— Оце якби почитати.

— То візьміть!

— Що ви. Ще, не доведи Господи, загубиться. — А книжка до рук так і проситься.

— Беріть-беріть!

— Ну, гаразд... Тільки я довгенько читатиму. Знаєте, як у нас із роботою.

— Та читайте хоч і рік, — засміялася учителька. — Прочитаєте цю — візьмете іншу. Он їх скільки у мене. З дитинства збирала.

— Ну, дякую. Тільки дайте в щось загорнути...

Того дня так і не дійшов до батьків Максим: повернув одразу додому. "Почитаю трохи, а тоді вже й піду".

Витер стіл, ще й газету послав. Помив особливо старанно руки, бо звісно, які руки в шофера. Марусі, слава Богу, вдома не було, повіялася в Чорнобай на базар, тож ніхто заважати не буде. Сів до столу — тихо, світло, тільки він та книжка, — одкрив першу сторінку. І забув, хто він і що він...

Читав, поки й Маруся повернулась з базару.

— А чого це кабан вищить як недорізаний? І телиця посеред двору товчеться?

— Вищить?.. Ти диви, а я і не чув. — Максим, сховавши миттю книжку під подушку на ліжкові, глянув у вікно. — Ти диви, одв'язалась! Щойно ж прив'язував.

Вийшов у двір: прив'язати телицю, всипати кабанові, що верещав, аж небо підіймалося, а в голові — левиця і Африка. "Не дасть тепер почитати. Поки й засне". Маруся, яка не прочитала за все життя жодної книжки, терпіть не могла, коли Максим брав щось почитати. Одразу ж знаходила для нього роботу.

За тиждень Максим книжку й упорав. Брав і на роботу: в шофера робота яка? Поки "ще машина, доки й робота. А стане — відпочивай,

доки навантажать чи розвантажать. То Максим книжку швиденько на кермо та сторінки і ковтає. Ховаючись, щоб ніхто не побачив, бо засміють.

Дочитав останню сторінку, з жалем закрив, ледь діждався неділі, щоб однести учительці.

— Здрастуйте! А несіть вашу сокиру.

— Та що ви! Я ще й ці не попалила.

— Несіть-несіть! — Максим цілився ще на одну книжку, та попросити отак задарма було не з руки.

Коли знову нарубав цілісіньку гору та зайшов випити чаю, то на запитання учительки, чи сподобалась книжка, відповів:

— Не те слово — сподобалась! Я такої цікавої скільки й живу не читав.

Учителька аж розцвіла — так їй приємно було.

— Хочете ще якусь взяти?

— Та незручно якось, — зам'явся Максим.

— Беріть-беріть... От візьміть хоча б цю.

Ця була ще цікавіша. І знову Максим ледь діждався неділі наступної...

А селом поповзла уже чутка: Максим учащає до нової учительки. А чого чоловік до молодої жінки вчащає? Звісно чого!

Порахували навіть дрова. Максимом нарубані. До останньої цурки.

* * *

— Дурна ти, дурна! — сказали подруги Марусі. — Топитись надумалася! Та він тебе похова й перехреститься! Що руки йому розв'язала: оженитись на вчительці.

— А що я маю робити? — схлипувала гірко Маруся.

— Що?.. Не знаєш, що жінки роблять, коли чоловіки починають у гречку стрибати?.. Візьми доброго рогача та й потовчи отій розлучниці вікна. Хай знає, як чоловіків од жінок одбивати!

Після цієї розмови Маруся як зайде до хати, так поглядом об рогач і зачепиться. Що стоїть коло печі: важкий, замашний, сам до рук проситься.

І коли таки допекло (заскочила кума, бігла — ніг під собою не чула: "Ти знаєш, де твій Максим? У навчительки!")... Коли це почула Маруся... Коли у ній так спалахнуло, що і в очах потемніло... рука сама ухопила рогача.

Бігла вулицею, тримаючи рогача, наче списа, і ніщо не могло зупинити зараз Марусю. Вся міліція чорнобаївська на дорозі хай стане — розмете й міліцію.

Налетіла як вихор — і по вікнах! по вікнах! — шибки так і брязнули.

З хати вискочили не Максим та "навчителька" — Мартинчиха:

— А що це ти, суча дочко, робиш?!

Маруся мовчки й далі товкла вікна. А коли Мартинчиха спробувала видерти рогача, Маруся так її шарпонула, що стара заледве не впала.

— Відійдіть!.. Гетьте, бо й голову вам розвалю!..

— Свят, свят, свят! — позадкувала у сіни Мартинчиха. І вже звідти закричала щосили: — Калавур!.. Людоньки добрі, рятуйте, бо ця сатана й хату розвалить!..

Максим про те як почув, не знав, де діватись од гніву та сорому. Не знав, що й зробив би Марусі, коли б вона не втекла до батьків.

"Та будь воно прокляте, отаке життя! Нащо я в цей світ і родився!"

І така чорна безвихідь огорнула Максима, що він сам до себе сказав: "Повішусь!.. Візьму і повішусь!"

Знайшов мотуз та й рушив до лісу. Не попрощавшись із Марусею — бачити її не хотів! Стояли вже сутінки, і здавалось Максимові, що в кожної хати, мимо яких він проходив, не вікна — величезні очиська. Так і зирять, так і пасуть кожен крок, кожен порух.

Вулиця, слава Богу, скінчилася, остання хата глипнула цікавим оком у спину Максимові, який, ступивши до лісу, попрямував до сосни.

У їхньому лісі росла старезна сосна. Ще, мабуть, і лісу не було навкруги, а вона вже стояла. І всі чоловіки їхнього села, коли надумувалися вішатись, вибирали чомусь саме цю деревину.

Не порушив традиції й Максим. Видерся якнайвище, вибрав гілляку потовщу, прив'язав надійніше мотуз, накинув на шию петлю та й стрибнув із деревини.

Сосна терпіла-терпіла, а на Максимові терпець і ввірвався: та чи довго ви, антихристи, на мені будете вішатись?! Узяла та й уламала гілляку. І Максим замість того, щоб загойдатися в повітрі, каменюкою шаснув донизу. Врізався гузном у твердь — земля пішла хвилями. А вже зверху важкенна гілляка — трісь! — по дурній голові!..

А-а, сила нечиста!..

Зірвався на рівні, ухопив зозла гілляку та й, забувши, що вона ж до його шиї й примотузована, пожбурив щосили в соснину. Гілляка об стовбур, і Максим у той же стовбур мордякою...

* * *

Отак і живуть Максим та Маруся.

Маруся далі працює телятницею та порає немале своє господарство. Максим шоферує та помагає по домашньому Марусі. А коли на нього накотить, бере весло та кожуха і рушає на Сулу. Це коли навесні, влітку чи восени. А взимку йде полювать кабана чи лисицю. Хоч так і не вистрілив жодного разу: або засне, з головою зарившись у сіно, або так замилується вогняною кумасею, яка вибігла помишкувати в снігу, що й про рушницю забуде.

Завели вони й дитинку: викапаного Максима. З такими очима, що хтозна-куди й дивляться, хтозна-що й бачать. "Росте комусь на лихо!" — каже Маруся.

А ще Маруся помирилася з учителькою. Подружилися — водою тепер не розлити.

А будинок новий?.. Що ж будинок. Хіба на будинкові світ клином зійшовся? Розвалиться цей, тоді нікуди буде діватись Максимові: побудує.

Оце, здається, і все.

Лишилося хіба що додати: Максим перечитав усі книжки, що стоять на етажерці в учительки, і тепер нудить світом. Тож якщо у вас завелася зайва книжка, особливо про звірів та мандри, не пошкодуйте — вишліть Максимові! Він не знати як буде вам вдячний.